

ЕКОНОМІКА

УДК 338.436'06(477)

JEL Q13

Сучасний стан та тенденції формування міжгалузевих відносин в агропродовольчому комплексі України

Варченко О.О.

Білоцерківський національний аграрний університет

 Варченко О.О. E-mail: 1207olia@gmail.com

Варченко О.О. Сучасний стан та тенденції формування міжгалузевих відносин в агропродовольчому комплексі України. Економіка та управління АПК. 2020. № 2. С. 41–54.

Varchenko O.O. Suchasnyj stan ta tendencii' formuvannja mizhgaluzevyh vidnosyn v agroprodovol'chomu kompleksi Ukraïny. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 2. PP. 41–54.

Рукопис отримано: 04.10.2020 р.

Прийнято: 25.10.2020 р.

Затверджено до друку: 24.11.2020 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-159-2-41-54

У статті розглядаються особливості міжгалузевих відносин у агропродовольчому комплексі країни із урахуванням їх впливу на створення доданої вартості за видами економічної діяльності. Доведено необхідність забезпечення принципу еквівалентного міжгалузевого обміну та складових, які сприяють нарощенню доданої вартості. Встановлено, на упродовж 2010–2018 рр. вартість валової продукції сільського господарства в цінах звітного року зросла в 4,6 рази, однак в порівняльних цінах 2016 р. спостерігається зростання лише в 1,41 рази, що є свідченням впливу інфляційного чинника.

Визначено, що частка переробної промисловості у 2010–2018 рр. в структурі валового внутрішнього продукту знизилась на 5,8 %, що є несприятливим чинником в аспекті можливостей формування доданої вартості. Відбулося зростання частки експорту агропродовольчої продукції в структурі загального експорту порівняно із 2018 р. на 5 в.п., найбільше зросли поставки продукції рослинництва, що відбулося внаслідок розбалансованості взаємовідносин між виробниками та переробниками сільськогосподарської продукції.

Розраховано, що упродовж 2010–2018 рр. в сільськогосподарських підприємствах валова додана вартість зросла в 6 разів, в господарствах населення – 3,4 рази. Обґрунтовано, що за період дослідження спостерігається зростання обсягів недоотриманої валової доданої вартості суб'єктів підприємницької діяльності в сфері сільського господарства від порушення еквівалентності міжгалузевих відносин, що посилює кризові процеси в галузі.

Встановлено, що в основних цінах обсяги виробництва валової доданої вартості харчової промисловості зросли за період 2000–2018 рр. майже в 1,7 рази, а із використанням дефлятора лише на 50 %. Доведено зростання частки ВДВ торгівлі в загальній структурі валової доданої вартості, що свідчить про посилення її ролі у формуванні доданої вартості агропродовольства. Розрахунок зміни величини ВДВ із використанням дефлятора доводить незначне зростання, що дозволяє припустити вплив інфляційних процесів на величину показника.

Узагальнено, що для сільського господарства створено несприятливі умови формування валової доданої вартості внаслідок нееквівалентності обміну з харчовою промисловістю та торгівлею, що потребує запровадження процесу регулювання формування валової доданої вартості аграрного сектору.

Ключові слова: міжгалузеві відносини, агропродовольчий ланцюг, додана вартість, сільське господарство, харчова промисловість, торгівля.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Формування системи економічних відносин, радикальні соціально-економічні перетворення в Україні зумовлюють нові якісні характеристики міжгалузевих зв'язків в агропромисловому ланцюзі країни. У нинішніх умовах розвиток міжгалузевих відносин

характеризується різноманітними формами і методами взаємовідносин між суб'єктами господарювання в процесі товароруху від виробника до кінцевого споживача, що має суттєвий вплив на їх кінцеві фінансові результати і відповідно на темпи розвитку агропромислового комплексу України.

Вивчення стану агропродовольчого комплексу країни в період ринкових перетворень і формування багатуокладної економіки свідчить, що різкий спад загального обсягу виробництва його продукції на початковому етапі реформування значною мірою стався в результаті порушення міжгалузевих зв'язків на національному, регіональному та внутрішньовиробничому рівнях діяльності суб'єктів господарювання [1, 2].

Дезінтеграційні процеси призвели до формування незбалансованої відтворювальної структури комплексу, гіпертрофованої питомої ваги сільськогосподарського виробництва в узагальнюючих показниках його розвитку, низької ефективності використання ресурсів, послаблення міжгалузевих потоків і збільшення внутрішнього обороту, деградації матеріально-технічної бази і зниження ефективності функціонування агропродовольчого комплексу в цілому [3, 4].

Позитивні зрушення в макроекономічній ситуації країни, які спостерігаються в останні роки, створюють передумови для економічного зростання агропромислового виробництва, що дає змогу активізувати структурну перебудову. Однак перспективи подальшого розвитку агропродовольчого комплексу значною мірою залежать від вибору ефективних механізмів реалізації міжгалузевих зв'язків, які враховують інтереси товаровиробників у продуктових ланцюгах, і пріоритетів у формуванні міжгалузевих пропорцій, що відображають структурну політику держави; вироблення нових стратегій розвитку агропродовольчого комплексу як цілісної системи, орієнтованої на вирішення проблем забезпечення продовольчої безпеки країни, зростання життєвого рівня населення, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на внутрішньому і світовому продовольчих ринках [5]. З метою визначення ролі та місця кожної складової аграрного ланцюга: сільського господарства, переробної промисловості та торгівлі, з'ясуємо їх внесок у формування сукупної вартості продукції та послуг у поточних цінах.

Метою дослідження є визначення ролі кожного рівня учасника агропродовольчого ланцюга поставок у формування сукупної вартості продукції і послуг у поточних цінах та обґрунтування заходів щодо посилення ролі кожного його учасника у формуванні доданої вартості агропродовольства.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження особливостей формування вартості на міжгалузевому рівні необхідно проводити в рамках концепції вартості ланцюга, який

передбачає урахування діяльності усіх його акторів (учасників) по доведенню агропродовольства від виробника до кінцевого споживача [6]. Інформаційною базою дослідження були дані Державної служби статистики України, зокрема таблиці «Затрати – Випуск», де відображено формування валового внутрішнього продукту в цілому по країні та в розрізі окремих інституціональних секторів і видів економічної діяльності, а також його основних складових: проміжного споживання та валової доданої вартості (ВДВ). Економічні операції у системі національних рахунків обліковуються у фактичних цінах, які діяли на момент здійснення операції, за методом «нарахувань». За основними цінами (ціни споживача без врахування податків та субсидій) розраховують випуск та валову додану вартість на рівні інституційних секторів та видів економічної діяльності, за ринковими цінами – випуск для економіки в цілому та ВВП.

З метою нівелювання впливу цінової складової та отримання об'єктивної величини зміни реальних обсягів виробництва, валової доданої вартості застосовують приведення економічних показників, розрахованих у поточних (ринкових) цінах, у постійні ціни для набору товарів і послуг. Під час проведення дослідження нами використано дефлятор ВВП по цінах 2000 р.

Результати дослідження та обговорення.

Відомо, що забезпечення збалансованого розвитку агропродовольчої системи досягається за раціональних міжгалузевих зв'язків, в основі яких лежить принцип еквівалентного міжгалузевого обміну, позитивної динаміки тих елементів, які формують основний приріст доданої вартості, зокрема рівень цін на сільськогосподарську продукцію та продовольство. Встановлено, на упродовж 2010–2018 рр. вартість валової продукції сільського господарства в цінах звітного року зросла в 4,6 рази, при зростанні питомої ваги на 3,7 в.п., однак в порівняльних цінах 2016 р. спостерігається зростання лише в 1,41 рази, що є свідченням впливу інфляційного чинника (рис. 1).

Важливою складовою агропродовольчого ланцюга є переробна промисловість, частка якої у 2010–2018 рр. в структурі валового внутрішнього продукту знизилась на 5,8 %, за одночасного зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Дана обставина свідчить про переорієнтацію сільськогосподарських товаровиробників з вітчизняних на іноземних переробників, доказом чого є зростання експорту сільськогосподарської продукції. Так, у 2019 р.

Рис.1. Динаміка та структура випуску продукції за видами економічної діяльності в Україні.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

збільшено експорт сільськогосподарської продукції до 22,2 млрд дол. США, що на 19 % більше ніж у 2018 році [7]. Така тенденція сприяла зростанню частки експорту агропродовольчої продукції в структурі загального експорту Україною порівняно із 2018 р. на 5 в.п. Зазначимо, що у товарній структурі аграрного експорту найбільше зросли поставки вітчизняної продукції рослинництва на 31 % або 3 млрд дол. США, а частка експорту продукції рослинництва в загальній структурі експорту продукції АПК становить 58 %. Нарощення поставок продукції рослинництва відбулося за рахунок збільшення експорту кукурудзи на 49 % або 1,7 млрд дол. Вважаємо, що нарощення експортного потенціалу відбувається не лише завдяки сприятливій кон'юктурі світового ринку агропродовольства, а передусім розбалансованістю взаємовідносин між виробниками та переробниками сільськогосподарської продукції, зокрема в заниженні закупівельних цін, дотриманні платіжної дисципліни при здійсненні розрахунків тощо.

Незважаючи на охарактеризовану вище ситуацію спостерігається зростання виробництва продукції переробної промисловості в поточних цінах в 2,6 разів. Упродовж останніх 5 років галузь увійшла до першої трійки найбільших секторів економіки України. Так, у 2018 р. обсяг реалізації харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів досягнув 504 млрд. грн, або 20,1 % в загальному обсязі реалізованої промислової продукції України [8]. За цим показником галузь вийшла на перше місце серед усіх галузей промисловості. З метою збере-

ження зазначеної тенденції існує необхідність в подовженні роботи щодо підвищення якості показників шляхом гармонізації вітчизняного законодавства, удосконалення систем сертифікації і стандартизації, провадження системи безпечності виробництва харчових продуктів.

Важливим учасником міжгалузевих відносин є оптова та роздрібна торгівля, частка якої упродовж досліджуваного періоду в структурі валового внутрішнього продукту зросла на 0,9 в.п. і в 2018 році дорівнювала 12,8 %, а частка сільського господарства становить 11,9 %.

Очевидно, що основним пріоритетом у розвитку ланцюгів поставок агропродовольчої продукції є досягнення збалансованості агропродовольчої системи, для якої характерним є інтенсивні раціональні міжгалузеві зв'язки, оптимальна структура, в основі якої лежить принцип еквівалентного міжгалузевого обміну, позитивна динаміка тих елементів, які формують основний приріст доданої вартості. Саме тому вивчення функціонування агропродовольчих ланцюгів доцільно провести в аспекті формування валової доданої вартості кожним його учасником. Так, упродовж 2010–2018 рр. спостерігається зростання вартості валової доданої вартості всіх учасників ланцюга: сільського господарства, харчової промисловості та торгівлі, що пов'язано як зі зростанням обсягів виробництва і фактичних цін, а також інфляційним чинником (рис. 2). Зазначимо, що за період дослідження спостерігається зростання частки сільського господарства в структурі валової доданої вартості при зниженні питомої ваги переробної промисловості та торгівлі.

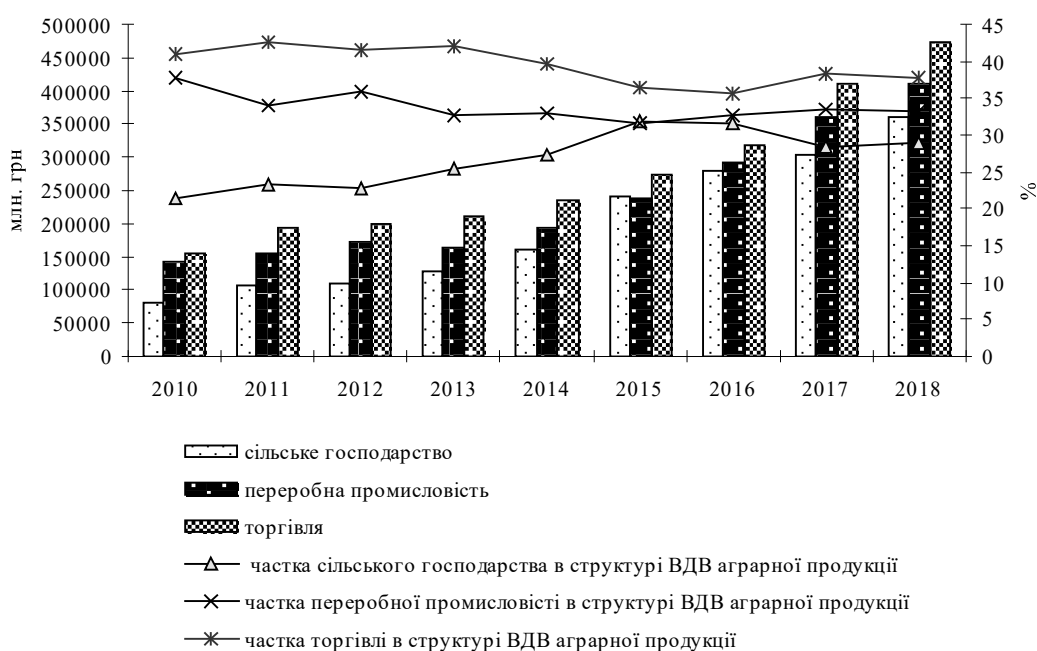

Рис.2. Динаміка та структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності в Україні.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Така ситуація дозволяє зробити висновок про те, що спостерігається орієнтація господарств корпоративного сектору аграрної економіки на виробництво сільськогосподарської продукції з високим рівнем доданої вартості та здійснення її переробки на власних виробничих потужностях. Так, в Україні майже 80 % продукції м'ясного та яєчного птахівництва переробляють на власних виробничих потужностях вертикально інтегрованих підприємницьких структур, які об'єднують сільськогосподарські підприємства, переробку та частково фірмову торгівлю. Подібне явище спостерігається в свинарстві, рослинництві, зокрема овочівництві, тощо. Основними чинниками, які сприяють цьому є: мінімізація трансакційних витрат, нарощення обсягів доданої вартості, шляхом запровадження трансферного ціноутворення між всіма ланцюгами товароруку сільськогосподарської продукції.

З метою проведення комплексного аналізу формування доданої вартості доцільно виділити ті які впливають на її формування на всіх етапах товароруку сільськогосподарської продукції. Визначено, що у формуванні випуску сільськогосподарської продукції найбільшу питому вагу в структурі проміжного споживання займає вхідна сільськогосподарська продукція (близько 50 %). Відповідно до цього саме вона має найбільший вплив на формування валової доданої вартості сільського господарства.

Зазначимо, що незначну частку в структурі проміжного споживання займає величина податків, що зумовлено специфікою оподаткування, оскільки сільськогосподарські підприємства є платниками 4 групи, маючи мінімальне податкове навантаження, а особисте селянське господарство в окремих випадках є лише платником податку на землю. Складовими проміжного споживання є корми, насіння, органічні добрива, поточні та довгострокові біологічні активи, які є предметами і засобами виробництва та надходять із сільського господарства.

Порівнюючи частку вхідної сільськогосподарської продукції з питомою вагою продукції хімічної промисловості та нафтопереробки можемо констатувати, що останні види матеріальних ресурсів не мають визначального впливу на визначення показників паритетності. В зв'язку з цим необхідно запровадити інтегральний індекс цін на вхідні матеріальні ресурси, а потім відповідно до чинної методики здійснювати відповідні розрахунки.

З метою детального вивчення процесу формування валової доданої вартості нами використано таблиці «витрати-випуск» по харчовій промисловості та торгівлі. Результати досліджень свідчать, що найбільшу частку в структурі проміжного споживання займає вартість вхідної сільськогосподарської продукції та харчової промисловості, що зумовлено специ-

фікою виробничої діяльності суб'єктів господарювання переробної промисловості. Більшість з них здійснюють первинну, вторинну переробку сільськогосподарської продукції та виготовлення продуктів харчування. Незважаючи на критику науковців, щодо непосильного податкового тиску на діяльність переробних підприємств [9], результати наших досліджень свідчать про мінімальне податкове навантаження. Встановлено, що найбільший суттєвий вплив на формування доданої вартості торгівлі має вартість сільськогосподарської продукції. Окрім цього значний вплив на формування ВДВ в торгівлі має вартість товарів оптової та роздрібною торгівлі, тобто перепродаж.

Невирішеними питаннями на сьогодні у функціонуванні міжгалузевих відносин є забезпечення цінової збалансованості, еквівалентності міжгалузевого обміну, які посилюються в міру розвитку структурних взаємозв'язків агропродовольчого комплексу, розширення його масштабів, розвитку міжгалузевих відносин з іншими міжгалузевими комплексами і галузями [10]. Так, майже відразу з лібералізацією цін поглибився диспаритет цін між галузями. Ціновий паритет, як забезпечення рівних пропорцій в обміні між галузями і сферами виробництва, дозволяє створити рівновеликий рівень прибутковості за однакової ефективності господарювання. На ціновий паритет впливає безліч чинників: ступінь експортної орієнтації галузей комплексу, структура сільськогосподарського виробництва, особливості інституційної структури.

Нині процес формування цін на всіх етапах товароруху сільськогосподарської продукції від виробника до кінцевого споживача відбувається відповідно до законів ринкової економіки. Починаючи від 7 червня 2017 року Постановою Кабінету Міністрів України №394 «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. №1548 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України», скасовано державне регулювання цін на продовольчі товари та послуги на ринках. Зокрема, з 1 липня 2017 року скасовано державне регулювання цін на продовольчі товари та послуги в частині встановлення: торговельних надбавок не вище 15 % до оптової ціни виробника (митної вартості) на 15 груп товарів; декларування зміни оптово-відпускних цін на 13 груп товарів; граничних рівнів рентабельності виробництва борошна та хліба соціальних сортів; граничних рівнів рентабельності та торговельних надбавок на дитяче харчування; граничних рівнів рентабельності пакування

(фасування) продовольчих товарів, щодо яких запроваджено державне регулювання цін, без урахування вартості сировини не вище ніж 10 відсотків; державного регулювання цін на послуги на ринках з продажу продовольчих та непродовольчих товарів. Окрім цього, в березні 2020 р. Кабінет Міністрів встановив на час карантину державне регулювання цін шляхом їх декларування на 10 продуктових товарів.

Не зважаючи на те, що в результаті скасування цінового регулювання на продовольчі товари відбулося зниження адміністративного тиску на бізнес, усунення надмірного втручання держави в економічні процеси, в країні значно зросли ціни на продовольчі товари. Це відбулося внаслідок відсутності державної підтримки виробництва та інфраструктури реалізації сільськогосподарської продукції, неналежне регулювання внутрішнього продовольчого ринку призводить до непрогнозованих цінових сплесків на продукти харчування. Ідеться насамперед про відсутність державних програм підтримки розвитку обслуговуючої (зокрема, збутової) кооперації та господарств населення як основних виробників плодоовочевої продукції; повільне реагування ПАТ «Аграрний фонд» на цінові коливання; орієнтацію державної політики на монокультурне землеробство й вивезення сировини; неналежне виконання функцій оптовими ринками сільгосппродукції, які не здійснюють формування оптових цін на продукцію, а є лише майданчиком її реалізації, де безпосередні товаровиробники та фермери програють у конкуренції перекупникам унаслідок існуючої можливості реалізації не тільки оптових партій, а й у роздріб.

Не сприяє вирішенню зазначених вище питань сучасна аграрна політика, оскільки вона здійснюється державою в умовах незавершеності земельної реформи і консервації такого стану не дозволяє суттєво нарощувати виробничі показники, оскільки не спроможна забезпечити всіх сільгоспвиробників необхідними для цього стимулами в потрібному обсязі. При цьому спостерігається відверте ігнорування інтересів дрібних товаровиробників та відверте лобювання інтересів крупних сільськогосподарських виробників, зорієнтованих на експорт сировинної продукції. Доказом цього є те, що у 2017 р. було змінено механізм підтримки аграрної галузі – спеціальний режим відшкодування ПДВ замінено державними дотаціями. Незважаючи на обмеження для птахівничих підприємств у розмірі 50 %, їх фактична частка у загальному обсязі виплачених дотацій складала 51,7 %. Причому підприємства двох надпотужних груп птахівничих компаній отримали

44,5 % від загальної суми дотацій – майже 1,8 млрд грн.

Неефективність системи державного контролю за формуванням цін на продукти харчування на всіх етапах товароруку від виробника до споживача в умовах зниження купівельної спроможності населення негативно відобразилося на обсягах їх споживання, особливо населенням з низьким рівнем доходів. На харчування (включаючи харчування поза домом) домогосподарства витрачали 49 % всіх витрат (на 0,9 в.п. менше, ніж у 2018 р.). На купівлю непродовольчих товарів та послуг (без витрат на харчування поза домом) домогосподарства направляли 40 % усіх сукупних витрат, що на 0,4 в.п. більше, ніж у попередньому періоді.

За результатами опитування домогосподарств, проведених Державною службою статистики України щодо самооцінки рівня їх доходів, проведеного у січні 2020 р., близько 3 % домогосподарств (на 0,7 в.п. менше, ніж у січні 2019 р.) повідомили, що рівень їх доходу не дозволив забезпечити навіть достатнє харчування.

Серед багатодітних домогосподарств частка таких домогосподарств склала 7 %. Домогосподарства із середньодушовими доходами у місяць нижче прожиткового мінімуму, як і у 2018 р., витрачали на харчування 63 % усіх сукупних витрат. Вартість та калорійність добового раціону однієї особи цієї групи становили відповідно 36 грн та 2206 ккал (у 2018 р. – 37 грн та 2276 ккал).

У 2019 р. середньодушкове споживання продуктів харчування дещо покращилось у 6 із 10 основних продовольчих груп, а саме: споживання молока в розрахунку на особу зросло на 2,8 кг, м'яса – на 0,9 кг, риби – на 0,1 кг, фруктів – на 0,9 кг, овочів – 0,8 кг, яєць – на 7 штук. Проте, незважаючи на ріст показників фактичне середньодушкове споживання більшості продовольчих продуктів є нижчим від раціональних норм, зокрема населення України споживає молокопродуктів менше норми на 47 %, рибопродуктів – на 40 %, м'ясопродуктів – на 33 %. Отже, відсутність виваженої державної політики в системі ціноутворення на сільськогосподарську продукцію та продовольство призвело до цінової розбалансованості між всіма учасниками товароруку сільськогосподарської продукції від виробника до споживача.

Встановлено, що упродовж 2010–2018 рр. спостерігаються різні темпи змін цін на сільськогосподарську продукцію, цін переробних підприємств та торгівлі. З теоретичних позицій функціонування агропродовольчих ланцюгів не має спостерігатися суттєвих відмінностей в значеннях індексів цін на всьому етапі товаро-

руку [11]. Відомо, що розбалансованість відносин між різними сферами агропромислового комплексу в результаті цінового диспаритету призводить до вилучення фінансових ресурсів з одних галузей на користь інших, не створюючи, таким чином, можливості для розширеного відтворення в суб'єктах господарювання сільськогосподарства, харчової промисловості, торгівлі та зумовлює певні загрози для функціонування агропродовольчого ланцюга вітчизняної продукції.

Нами розраховано, що темпи росту цін на продукти переробки підприємств харчової промисловості випереджають темпи цін на сільськогосподарську продукцію. Подібна ситуація складається і в суб'єктах підприємницької діяльності в сфері торгівлі. Вважаємо, що коливання цін в межах агропродовольчого ланцюгу має бути синхронне, за якого досягається збалансований розвиток ланцюга поставок. Очевидно, що суттєвий вплив на формування закупівельних цін справляють канали збуту. Так, сільськогосподарські підприємства реалізують в переважній більшості вироблену продукцію торгово-посередницьким структурам, за виключенням молока та цукрових буряків, які здійснюють подальшу реалізацію в інші країни світу. Отже, на коливання цін на сільськогосподарську продукцію мають суттєвий вплив рівень світових цін на певні види продовольства, а також валютні коливання.

Специфіка вітчизняних умов полягає в тому, що існує позитивний взаємозв'язок між темпами інфляції та інтенсивністю структурних зрушень: більш високі темпи інфляції супроводжувалися більш інтенсивними структурними зрушеннями і навпаки [12]. Цей ефект спостерігається не тільки в короткостроковому періоді, але і в довгостроковій перспективі, де є особливо чітко вираженим. Наявність довгострокового ефекту взаємозв'язку накопичених структурних зрушень і сумарного зростання цін є специфікою розвитку і чинником міжгалузевої збалансованості. Різницю між фінансово сильними і слабкими галузями ілюструє динаміка їх частки в доданій вартості сфери матеріального виробництва [13]. До економічно слабких секторів економіки в розвинених країнах відносять тільки сільське господарство.

Інфляція спотворює всі міжгалузеві співвідношення цін. Вона органічно пов'язана з нерівномірним зростанням окремих цін, і структурним зрушенням цінових співвідношень. Недотримання еквівалентності, що є порушенням законів міжгалузевого обміну і товарообігу, виступає однією з причин міжгалузевої та відтворювальної незбалансованості.

Структурний і немонетарний прояв інфляції є одним з важливих обмежень структурних перетворень, забезпечення міжгалузевої збалансованості. Незбалансована інфляція характеризується тим, що ціни різних товарів постійно змінюються відносно один до одного, причому в різних пропорціях. І в галузевому, і в територіальному розрізі спостерігаються незбалансовані скачки відносних цін [14]. При цьому на динаміку цін значною мірою впливає інерційність інфляції та інфляційних очікувань.

На сьогодні в Україні паритет цін визначається відносно 2000 р., який був вихідним для аграрної реформи і найбільш сприятливим для аграрного сектору. Визначено, що упродовж 2000–2019 рр. суб'єкти підприємницької діяльності аграрного сектору економіки функціонували в умовах диспаритету цін, що забезпечило низький рівень рентабельності, який за період 2010–2019 рр. коливався відповідно 16,1–17,5 %. Але при цьому спостерігається зниження частки збиткових сільськогосподарських підприємств із 30,2 % в 2010 р. до 16,5 % в 2019 році. Це дозволяє зробити висновок про те, що господарства корпоративного сектору забезпечують ефективність функціонування за рахунок підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності.

При цьому спостерігається перевищення індексу рівня цін на продукцію харчової промисловості над індексом цін на сільськогосподарську продукцію. Подібне становище створює умови нерівноправності між суб'єктами товарору сільськогосподарської продукції. Подібна ситуація також є одним із стимулів до формування вертикально-інтегрованих підприємницьких структур з участю сільськогосподарських та переробних підприємств, що певною мірою забезпечить рівноправність всіх учасників виробничого об'єднання у формуванні та розподілі кінцевих фінансових результатів, а також стабільності формування сировинної бази.

Так, в 2019 р. на м'ясопереробні підприємства надійшло 1532,1 тис. т сільськогосподарських тварин (у живій вазі), які були вирощені на власних потужностях, що становить 80 % від загального обсягу надходжень. Водночас монополізація виробництва, переробки певного виду сільськогосподарської продукції може створити загрозу для національної безпеки країни. Така ситуація змушує суб'єктів підприємницької діяльності в сфері агробізнесу реалізувати вироблену продукцію торгово-посередницьким структурам, у яких рівень закупівельних цін вищий, ніж в переробних підприємствах.

У випадку їх відсутності сільськогосподарські підприємства змушені призупиняти

виробництво певних видів продукції. Подібне явище спостерігається в молочному скотарстві, де переважна більшість виробленого молока в корпоративному секторі реалізується переробним підприємствам. Виробництво молока за 2019 р. в господарствах усіх категорій знизилося на 3,7 %, до 9 млн 687 тис. т, а сільськогосподарські підприємства виробили 2 млн 717,7 тис. т молока, що на 1,4 % менше порівняно з 2018 роком. Водночас, у господарствах населення вироблено 6 млн 969,2 тис. т молока, що на 4,6 % менше порівняно з аналізованим періодом 2018 року.

Встановлено, що незважаючи на сприятливе цінове співвідношення рівень рентабельності підприємств харчової промисловості в 2019 р. становить лише 1,4 %, що свідчить про низький рівень ефективності виробничо-господарської діяльності переробних підприємств. Окрім цього, наявність диспаритету між роздрібними цінами на продукти харчування та сільськогосподарську продукцію сприяє прибутковості виробничо-господарської діяльності суб'єктів оптової та роздрібною торгівлі, яка впродовж 2016–2018 рр. становила 15,8–23,3 %, що свідчить про ефективне використання суб'єктами підприємницької діяльності в сфері оптової та роздрібною торгівлі внутрішніх резервів.

Вважаємо, що еквівалентність міжгалузевих відносин сільського господарства, харчової промисловості, торгівлі необхідно розглядати в рамках формування ними валової доданої вартості. Співвідношення цін не визначає саме по собі таких важливих аспектів еквівалентності відносин як рівні оплати праці працівників різних галузей, можливість для здійснення розширеного відтворення і т.п. Інформація про величини проміжного споживання, валової доданої вартості та випуску продукції відображається в системі національних рахунків. Зміну умов формування ВДВ за даними системи національних рахунків можна простежити на основі дефлятора ВДВ по галузі та в цілому по економіці. Для цього необхідно порівняти номінальну і реальну галузеву структуру формування ВДВ. В якості вартісної складової номінального валового внутрішнього продукту та валової доданої вартості нами використано порівняльні ціни 2000 року. Вважаємо, що такий методичний підхід забезпечить об'єктивний розрахунок.

За період дослідження спостерігається зростання валової доданої вартості в цілому по галузях народного господарства, так і сільському господарстві зокрема (табл. 1). При цьому спостерігається зниження частки ВДВ сільського господарства в структурі валової доданої вартості в цілому по народному господарству.

Таблиця 1 – Динаміка валової доданої вартості в цілому по галузях народного господарства та сільського господарства в основних цінах 2018 та 2000 рр.

Показник	Рік					2018 р. в % до	
	2000	2005	2010	2017	2018	2000 р.	2017 р.
ВДВ народного господарства в основних цінах, млн грн	150320	404474	954472	2519561	3018190	20,07 разів	119
ВДВ сільського господарства, млн грн	24573	40589	80385	303949	361173	14,69 разів	118
Частка ВДВ сільського господарства, %	16,3	10	8,4	12,1	12,0	-4,3 в.п	0,1 в.п
Дефлятор ВДВ сільського господарства до 2000 р., %	100	179	416	1160	1338	1238 в.п.	178 в.п.
Дефлятор ВВП до 2000 р., %	100	138	258	741	815	715 в.п	74 в.п.
ВДВ в цінах 2000 р., млн грн	150320	225631	229251	217166	225545	150	103
ВДВ сільського господарства у цінах 2000 р., млн грн	24573	29397	31187	41032	44331	180	108
Частка сільського господарства, %	16,3	13,0	13,6	18,9	19,7	3,4 в.п	0,8 в.п.
Співвідношення часток ВДВ в основних цінах до ВДВ в цінах 2000 р.	100	77,02	61,91	63,85	60,88	-39,12 в.п	-2,97 в.п

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Наведені розрахунки таблиці 1 свідчать, що величина ВДВ в цілому по галузях народного господарства із використанням дефлятора ВВП на основі цін 2000 р. показує дещо іншу тенденцію. Дана обставина є свідченням суб'єктивного визначення валової доданої вартості на макроекономічному рівні через прояв інфляційних процесів в економіці країни.

Аналізуючи розрахункові дані валової доданої вартості в цілому народного господарства та сільського господарства зокрема за 2000–2018 рр. спостерігається відносно незначний приріст аналізованого показника розвитку економіки країни. Окрім того, спостерігається зростання частки сільського господарства в структурі валової доданої вартості в цілому по народному господарству на 3,4 в.п. і займає найбільшу питому вагу, як в структурі ВВП та ВДВ. Проведені розрахунки підтверджують сучасні реалії ролі та місця сільського господарства в економіці країни.

Результат міжгалузевого перерозподілу доходу під впливом зміни відносних цін розраховується як різниця між доданою вартістю, отриманою фактично, і тією, яка могла бути отримана за рівномірного зростання цін. Розраховано, що упродовж 2000–2018 рр. спостерігається зростання обсягів недоотриманої валової доданої вартості суб'єктів підприємницької діяльності в сфері сільського господарства від порушення еквівалентності міжгалузевих відносин, що посилює кризові процеси в галузі. Зокрема, незважаючи на значні фінансові інвестиції у вигляді державної підтримки

не зупинено негативну тенденцію скорочення чисельності суб'єктів підприємницької діяльності в сфері агробізнесу [15]. Так за період 2010–2019 рр. кількість сільськогосподарських підприємств скоротилася на 15 % і в 2019 р. становила 48504 господарських одиниць.

Трансформаційні перетворення мають дзеркальне відображення на формування валової доданої вартості в сільському господарстві. Так, з 2010 до 2013 рр. найбільшу частку створювали домашні господарства, які в статистиці сільського господарства класифікуються як особисті селянські господарства, а починаючи з 2014 р. понині – сільськогосподарські підприємства. Дана обставина пояснюється значно вищими темпами зростання валової доданої вартості в суб'єктах агробізнесу корпоративного сектору аграрної економіки порівняно з ОСГ. Так, упродовж 2010–2018 рр. в сільськогосподарських підприємствах валова додана вартість зросла в 6 разів, в господарствах населення – 3,4 рази. Нині сільськогосподарські підприємства є лідерами з виробництва м'яса, переважно за рахунок нарощення обсягів виробництва продукції м'ясного птахівництва, що є продукцією з високою доданою вартістю. Необхідно зазначити, що в господарствах населення по більшості видах сільськогосподарської продукції спостерігається зниження їх виробництва в натуральних показниках, особливо з високим рівнем доданої вартості, таких як овочі, картопля, молоко. Дана обставина зумовлена насамперед соціальними чинниками, що є відображенням кризової ситуації розвит-

ку сільських територій, а також обмеженістю фінансових можливостей особистих селянських господарств забезпечувати інтенсивний тип ведення виробничої діяльності.

Зосередження трудомісткого виробництва в господарствах населення, не спроможних забезпечувати потреби ринку високоякісними стандартизованими товарами, є загрозою стабільного забезпечення населення якісним продовольством. Спостерігається надвисока концентрація земельних угідь у користуванні великих аграрних формувань (агрохолдингів), що займаються виробництвом менш трудомістких, високорентабельних і швидкоокупних сільгоспкультур. Вважаємо, що з урахуванням переваг агрохолдингів, зокрема інтенсивний тип виробництва та нарощення експортного потенціалу сільського господарства, їх подальший розвиток є загрозовим, насамперед через вирощування окремих експортоорієнтованих сільськогосподарських культур, що значно виснажують землю; експорт переважно сільгоспкультур зернової та олійної груп.

Важливим елементом дослідження доданої вартості в процесі товароруку сільськогосподарської продукції є аналіз його основних складових: оплата праці найманих працівників та прибуток. Встановлено, що в структурі валової доданої вартості частка заробітної плати займає незначну питому вагу, що можна пояснити особливістю визначення вартості робочої сили переважно в корпоративному секторі аграрної економіки. Зазначимо, що середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві за 2019 р. (із січня до грудня) склала 8738 грн, що на 21,9 % вище порівняно з 2018 роком. Однак, середньомісячна заробітна плата в агросекторі, попри значне зростання, є нижчою, ніж у середньому по економіці, де цей показник (із січня до грудня) склав 10 497 грн. При цьому слід враховувати ще й обставину, що в корпоративному секторі аграрної економіки спостерігається високий рівень тінізації виплат заробітної плати. Необхідно враховувати й те, що у фермерських господарствах, як і господарствах населення поняття «заробітна плата» відсутнє, а вартість робочої сили і вони отримують у вигляді підприємницького доходу, що є складовою прибутку. Зазначимо, що в більшості домогосподарств в процесі діяльності спостерігається мінімальне використання найманої робочої сили, що суттєво знижує частку статті «оплата праці найманих працівників» в структурі валової доданої вартості.

Виявлено, що упродовж 2010–2018 рр. в структурі валової доданої вартості не фінансових корпорацій – сільськогосподарських

підприємствах знижується частка заробітної плати, що зумовлено насамперед інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, яка сприяла вивільненню значної кількості працівників. Окрім цього, нині більшість сільськогосподарських підприємств спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва, що спричинює неповну зайнятість працівників суб'єктів господарювання. Встановлено, що темпи зростання заробітної плати нижчі, ніж валового прибутку. Дана обставина свідчить про те, що у нинішніх економічних умовах сільськогосподарське виробництво для більшості суб'єктів підприємницької діяльності є прибутковим.

Низька частка в структурі валової доданої вартості домашніх господарств – особистих селянських господарств свідчить, що лише незначна їх кількість використовує найману робочу силу. За даними Державної служби статистики України в 2019 р. лише 17,9 % особистих селянських господарств залучають найманих працівників, в тому числі 1,7 % на постійній основі.

Отже, невизнання особистих селянських господарств населення як економічних суб'єктів унеможливує їх ідентифікацію як виробників товарної продукції. Особисті селянські господарства населення не є юридичними особами та фізичними особами підприємцями, а отже і не є суб'єктами підприємництва, які мають проходити процедури державної реєстрації. У такому вигляді вони не можуть вважатися виробниками товарної продукції, оскільки не забезпечують встановлені законодавством вимоги щодо сертифікованого виробництва сільськогосподарської продукції. Крім того, зміни до Закону України «Про фермерське господарство» не спонукають особисті селянські господарства трансформуватися у фермерські.

Підсумовуючи зазначене вище можна зробити висновки про те, що відсутність стабільної позитивної динаміки виробництва в аграрному секторі свідчить про вичерпання резервів нинішньої моделі його розвитку, яка базується на ефекті масштабу та екстенсивних методах використання ресурсів. Так, рівень продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах зростає, хоча і не рівномірно, скорочується ресурсна база аграрного сектору економіки. Таке скорочення характерно для всіх видів сільськогосподарських угідь, за виключенням ріллі. Ця вкрай негативна динаміка постійно збільшує розораність сільськогосподарських угідь (частка ріллі у структурі сільськогосподарських угідь у 2018 р. становила 78,4 %), що є однією з найвищих у світі.

Як наслідок збільшується посівна площа сільськогосподарських культур. При цьому збільшилися посівні площі лише під технічні культури, тоді як під посіви інших культур площа знизилась. Слід відмітити, що скорочення посівної площі кормових культур негативно впливає на розвиток кормової бази тваринництва, а збільшення площ технічних культур, передусім за рахунок високорентабельних експортноорієнтованих культур – сояшнику та ріпаку призводить до виснаження ґрунтового покриву. На сьогодні у структурі посівних площ основних сільськогосподарських культур посівам сояшнику належить 24,5 %, тоді як науково рекомендована насиченість посівних площ сояшником, наприклад для степової зони країни, не має перевищувати 12 %. При цьому внаслідок недостатньої кількості внесення органічних добрив погіршується якісний стан ґрунтів. Окрім того, через переважне внесення сільгосп підприємствами азотних добрив відбувається порушення оптимального співвідношення поживних речовин у ґрунті, що призводить до його підкислення та погіршення якості виробленої продукції.

Спостерігається високий рівень залежності сільськогосподарського виробництва від імпорту основних видів матеріально-технічних ресурсів, що особливо гостро проявилось в умовах різкої девальвації гривні. Сільськогосподарська техніка в Україні майже на 70 % має імпортне походження, а зернозбиральні комбайни – виключно імпортні. Частка рослин імпоротної селекції на українському ринку в цілому оцінюється в 47 %, при цьому по сояшнику – у 65 %, кукурудзі – 70 %, ріпаку – 50 %, а по цукрових буряках – у 90 %.

Засоби захисту рослин практично повністю імпортуються, оскільки власне виробництво визнане недоцільним через моральну і технічну застарілість обладнання. Збільшення вартості таких ресурсів у зв'язку зі знеціненням національної валюти і нестачею зовнішніх джерел фінансування призводить до перегляду аграріями технологій виробництва у бік зменшення витрат на окремі види ресурсів, зокрема, до використання дешевших гібридів насіння, скорочення обсягів внесення мінеральних добрив тощо, що зумовлює значні ризики щодо показників врожайності і валових зборів.

Нерівномірність розвитку різних форм господарювання з одночасним послабленням позицій малих і середніх товаровиробників формують ризики збільшення виробничих витрат внаслідок зростання рівня зношеності техніки, переважання використання застарілих технологій, втрат продукції внаслідок недосконало-

сті системи логістики її зберігання та інфраструктури аграрного ринку в цілому.

Підвищення конкурентоспроможності сільського господарства є основною передумовою розвитку харчової промисловості, адже потужна сировинна база сприяє виробництву продуктів з вищою доданою вартістю, створенню нових робочих місць, зростанню експортних валютних надходжень та росту загальноекономічного добробуту країни. На сьогодні вітчизняна харчова промисловість, яка є складовою АПК, об'єднує понад 40 підгалузей і виробництв, у яких задіяні близько 15 тисяч суб'єктів господарювання – це і потужні, сучасні підприємства, які стоять на одному рівні з провідними гравцями на світовому ринку, і малі та середні переробники, які активно нарощують обсяги продукції для наповнення внутрішнього ринку та поступово виходять на зовнішні [16]. Саме тому перехід від експорту зерна до експорту борошна та тваринницької продукції, від експорту насіння олійних до експорту олії та шроту доцільно здійснити в найближчій перспективі. В Україні прикладом експортно-орієнтованої переробної галузі, яка успішно розвивається, є олійно-жирова та кондитерська. В 2018 році 95 % вирощеного насіння сояшнику було перероблено саме в Україні, що дозволило збільшити обсяги експорту сояшникової олії [17].

Аналіз результатів діяльності суб'єктів харчової промисловості дозволяє зробити висновок про те, що в основних цінах обсяги виробництва валової доданої вартості, як результуючого показника зросли впродовж 2000–2018 рр. майже в 1,7 рази, при цьому спостерігається зниження частки у структурі виробництва внутрішнього валового продукту з 4,3 % в 2000 р. до 3,7 % – в 2018 році. Водночас з використанням дефлятора, який базується на цінах 2000 р., спостерігається зростання валової доданої вартості лише на 50 %, при цьому частка ВДВ в загальній структурі валової доданої вартості зросла на 1,6 в.п., що відповідає реальному становищу більшості суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють свою діяльність в харчовій промисловості.

Позитивним є той факт, що країна поступово переходить від експорту сировини до експорту готової продукції. Так, експорт продукції АПК у 2018 р. (за групами 1-24 УК-ТЗЕД) складає майже 19 млрд дол. США або 39,0 % у загальному обсязі експорту. Зокрема, експорт продукції харчової промисловості досягнув у 2018 р. позначки 9,4 млрд дол. США, що в загальному обсязі продукції АПК складає 50,2 %.

Очевидно, що харчова промисловість залежить від стану розвитку сільського господарства, яке є головним постачальником сировини. Від нього залежать не тільки обсяги виробництва готових продовольчих товарів, але й їх асортимент, якість та загальна цінова динаміка на продовольчому ринку країни. Через скорочення обсягів виробництва тваринницької продукції все більше загострюється проблема забезпечення харчової промисловості сировиною у необхідному асортименті і потрібній якості. Встановлено, що втрати в агропродовольчому ланцюзі виникають внаслідок нееквівалентності взаємовідносин, здебільшого між сільським господарством і підприємствами харчової промисловості. Вважаємо, що така ситуація зумовлена діючою системою оподаткування. Так, на основі існуючого податкового законодавства, переробні підприємства є платниками податку на прибуток, а господарства корпоративного сектору – ні. В умовах їх входження до вертикально-інтегрованого об'єднання та відсутності механізму державного контролю за ціноутворенням створюють передумови до мінімізації бази оподаткування податком на прибуток.

Іншим невирішеним питанням є те, що більшість переробних підприємств намагаються працювати на імпортній сировині, оскільки її вартість нижча за вітчизняну. Дана обставина спричиняє порушення інтеграційних зв'язків між виробниками сільськогосподарської продукції та підприємствами харчової промисловості [18]. Досить негативним чинником, який спричиняє недоотримання додаткової доданої вартості є «сірий» та «чорний» імпорту м'ясопродуктів, як сировини для переробної промисловості [19]. Забезпечення економічного зростання країни потребує вирішення стратегічного завдання щодо модернізації харчової промисловості для задоволення потреб внутрішнього і зовнішнього ринків у продовольстві, забезпечення продовольчої безпеки держави, формування потужного експортного потенціалу, збільшення валютних та бюджетних надходжень. Водночас, вихід харчової промисловості України на зовнішні ринки передбачає серйозні вимоги щодо забезпечення відповідного рівня її якості та конкурентоспроможності на основі активізації інвестиційної діяльності у напрямі техніко-технологічного оновлення виробничих потужностей, виробництва альтернативних джерел енергії з продуктів і відходів харчової промисловості.

Нами встановлено зростання частки ВДВ оптової і роздрібною торгівлі в загальній струк-

турі валової доданої вартості, як в основних цінах, так і в цінах 2000 р., що свідчить про посилення ролі оптової та роздрібною торгівлі у формуванні доданої вартості агропродовольства. Однак, розрахунок зміни величини ВДВ із використанням дефлятора, який базується на цінах 2000 р. свідчить про незначне зростання, що дозволяє припустити вплив інфляційних процесів на формування величини даного показника. За даними Державної служби статистики України нами встановлено, що підприємства торгівлі отримують так званий «лихварський» прибуток від порушення еквівалентності обміну між сільським господарством та торгівлею, що зумовлено насамперед монополічним становищем і біологічними особливостями продовольчих товарів (короткий термін придатності) та необхідністю створення спеціальних потужностей для їх зберігання.

Висновки. За результатами проведених досліджень встановлено, що унаслідок несприятливих для сільського господарства умов формування валової доданої вартості відбувається перелив капіталу із галузі під дією порушення еквівалентності обміну з харчовою промисловістю та торгівлею, незважаючи на значні обсяги державної підтримки. Дана обставина потребує запровадження процесу регулювання формування валової доданої вартості аграрного сектору на основі підвищення дієвості антимонопольного законодавства, сприяння розвитку інфраструктури ринку, а також за допомогою саморегулювання, що виражається в розвитку процесів сільськогосподарської кооперації та агропромислової інтеграції.

Система регулювання цінового паритету має стати частиною загальної системи регулювання агропродовольчого комплексу, яка має врахувати не тільки стійкість в міжгалузевому обміні сільськогосподарських підприємств, а й малих форм господарювання, фермерів, оскільки нестійка цінова кон'юнктура. Водночас, забезпечення міжгалузевої збалансованості не вичерпує вирішення проблеми її цінової складової. Із цієї метою необхідно проводити дослідження взаємовідносин сільського господарства з бюджетом, фінансово-кредитною системою, іншими галузями економіки, всієї системи фінансових потоків, а також підвищити дієвість інструментів державної підтримки галузей аграрного сектору економіки, використовувати механізми регулювання цінової ситуації.

Окрім цього, покращення операційної діяльності учасників продовольчого ланцюга, а також розбудова та модернізація виробничого, складського і переробного потенціалу галузі

й логістичної інфраструктури дозволить розширити можливості вітчизняного агробізнесу та підвищити його конкурентоспроможність. Це також сприятиме розвитку диверсифікованих та інноваційних виробничих структур і залученню іноземних інвестицій. Сприяння розвитку різноманітних форм організацій виробників та їх представництв підвищить їхні переговорні можливості і відповідно допоможе адаптувати господарську практику до глобальних викликів. З метою посилення потенціалу агропродовольчих ланцюгів необхідно запровадити більш ефективну, простішу та прозорішу політику державної підтримки, яка зорієнтована на підвищення інвестиційної привабливості учасників ланцюгів поставок, диверсифікацію виробничої діяльності та орієнтацію до поставок продукції на цільові сегменти ринку із високою доданою вартістю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Томілін О.О. Регулювання міжгалузевих відносин у сільському господарстві: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2014. 317 с.
2. Крисанов Д.Ф., Варченко О.М. Агропродовольчі ланцюги: ключові проблеми створення та розбудови. Економіка і прогнозування: наук. журн. Інститут економіки та прогнозування НАН України. Київ, 2017. № 1. С. 72–91. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2017.01.072>.
3. Лендел М.А., Жулканич О.М. Специфіка міжгалузевих організаційно-економічних відносин в агропромисловому виробництві: аналітичний аспект. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. Мукачево: Карпатська Вежа, 2015. Вип. 2(4). Ч 1. С. 42–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2015_2%281%29_9.
4. Пасхавер Б.Й. Агропродовольчий комплекс України у міжгалузевих пропорціях: стан та динаміка. Економіка і прогнозування: наук. журн. Київ, 2018. № 2. С. 151–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2018_2_11.
5. Левек Р. Сільськогосподарські структури, сталість продовольчих систем та регулювання земельних ринків. Економіка АПК: міжнар. наук.-вироб. журнал. Київ, 2020. № 1. С. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001018>.
6. Eugenio Pomarici. Food Value Chains: Governance. Encyclopedia of Food Security and Sustainability. Vol. 3, 2019. P. 516–522. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-100596-5.22111-2>
7. Білянський Ю.О. Євроінтеграційний потенціал експортної діяльності підприємств аграрного сектору економіки. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Бердянськ, 2020. № 1(47). С. 54–63. DOI: <https://doi.org/10.33783/1977-4167-2020-47-1-54-63>.
8. Гринуцький В.І., Блащак Б.Я. Харчова промисловість України: сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку. Інноваційна економіка: наук. журнал. ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва». Тернопіль, 2019. № 8–10. С. 51–60. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/334/396>.
9. Хрип'юк В.І. Харчова промисловість України: ретроспективний аналіз та сучасні проблеми розвитку. Економіка АПК: міжнар. наук.-вироб. журн. Київ, 2018. № 9. С. 77–86. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201809077>
10. Василенко Н. Паритетність міжгалузевих відносин та розширене відтворення трудового потенціалу в АПК. Аграрна економіка: наук. журн. Львів. держ. аграр. ун-т. Львів, 2013. Т. 6. № 2. С. 66–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2013_6_1-2_13
11. Гагрень Ф.О. Моделювання паритетності в економічних стосунках між виробниками сільськогосподарської продукції та переробними галузями. Продуктивність агропромислового виробництва: наук.-практ. зб. Економічні науки. Київ: НДІ "Украгропромпродуктивність", 2014. № 25. С. 91–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2014_25_16
12. Скоцик В.Є. Паритетність цін, як передумова відновлення технічного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Сталій розвиток економіки: міжнар. наук.-вироб. журн. / Білоцерков. нац. аграр. ун-т, Ун-т екон. і п-ва, Ін-т екон., техн. і п-ва. Хмельницький, 2013. № 5. С. 81–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_5_12
13. Алейнікова О.В. Ціновий паритет як інструмент державного регулювання та реформування АПК. Інвестиції: практика та досвід: наук.-практ. журн. Київ: Центр, 2011. № 1. С. 108–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_1_30
14. Бившев Р.О., Листопадов А.О. Інфляція та її вплив на економіку України. Вісник економічної науки України. Київ, 2019. № 2. С. 3–7. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2\(37\).3-7](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).3-7)
15. Русанюк В.В. Державна підтримка розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки. Економіка АПК: міжн. наук.-вир. журн. Київ, 2020. № 7. С. 84–90. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202007084>
16. Шмаглій О.Б. Харчова промисловість України: національний та глобальний вимір сучасної динаміки. Продовольчі ресурси: зб. наук. праць. Ін-т прод. ресурсів НААН України. Київ, 2017. № 9. С. 90–97.
17. Варченко О.М. Організаційно-економічні засади формування експортного потенціалу олійних культур в Україні. Економічний дискурс: міжнар. наук. журн. Тернопіль, 2018. № 4. С. 16–23. URL: <http://ed.pdatu.edu.ua/article/view/180369/180330>
18. Сегеда С.А. Тенденції та структура імпорту аграрно-продовольчої продукції. Вісник Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького. Серія: Економічні науки. Черкаси, 2019. Вип.4. С. 172–190. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2019-4-172-190>
19. Киш Л.М. Товарна структура експорту та імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. Вінниця, 2019. №9. С. 78–87. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2019-9-9>

REFERENCES

1. Tomilin, O.O. (2014). Reguljvannja mizhgaluzevyh vidnosyn u sil's'komu gospodarstvi: monografija. [Regulation of interbranch relations in agriculture: a monograph]. Kyiv: NNC IAE. 317 p.

2. Krysanov, D.F., Varchenko, O.M. (2017). Agroprodovol'chi lancjygy: ključovi problemy stvorennja ta rozbudovy. [Agro-food chains: key problems of creation and development]. *Ekonomika i prognozuvannja* [Economics and forecasting]: nauk. zhurn. Instytut ekonomiky ta prognozuvannja NAN Ukraïny. Kyiv. No 1, pp. 72–91. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2017.01.072>
3. Lendyel, M.A., Zhulkanych O.M. (2015). Specyfika mizhgaluzevyh organizacijno-ekonomichnyh vidnosyn v agropromyslovomu vyrobnyctvi: analitychnyj aspekt. [Specificity of interbranch organizational and economic relations in agro-industrial production: analytical aspect]. *Naukovyj visnyk Mukachivs'kogo derzhavnogo universytetu. [Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Economics series].* Mukachevo: Karpats'ka Vezha. Issue 2 (4). Part 1, pp. 42–48. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2015_2%281%29_9
4. Pasxaver, B.J. (2018). Agroprodovolchij kompleks Ukrainy mizhgaluzevyh proporciyah: stan ta dynamika [Agro-food complex of Ukraine in intersectoral proportions: state and dynamics] *Economics and forecasting: nauk. zhurn. Kyiv. No 2*, pp. 151–159. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2018_2_11
5. Levek, R. (2020). Silskogospodarski struktury, stalist prodovolchyx system ta reguljuvannja zemelnyx rynkiv [Agricultural structures, sustainability of food systems and regulation of land markets]. *Economics of agro-industrial complex: mizhnar. nauk.-vyrob. zhurnal. Kyiv. No 1*, pp. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001018>
6. Eugenio Pomarici. (2019). Food Value Chains: Governance. *Encyclopedia of Food Security and Sustainability. Vol. 3*, pp. 516–522. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-100596-5.22111-2>
7. Bilyanskij, Yu.O. (2020). Jevrointegracijnyj potencial eksportnoi' dijalnosti pidpryjemstv agrarnogo sektoru ekonomiky. [European integration potential of export activity of enterprises of agrarian sector of economy]. *Visnyk Berdjans'kogo universytetu menezhmentu i biznesu. [Bulletin of Berdyansk University management and business]. No 1(47)*, pp. 54–63. DOI: <https://doi.org/10.33783/1977-4167-2020-47-1-54-63>
8. Grynuczkyj, V.I. (2019). Xarchova promyslovist Ukrainy: suchasnyj stan, tendencyi ta perspektivy rozvytku [Food industry of Ukraine: current status, trends and prospects of development] *Innovative economy: nauk. zhurnal. PP «Instytut ekonomiky, tehnologij i pidpryjemnytva». Ternopil'. No 8-10*, pp. 51–60. Available at: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/334/396>
9. Khrypyuk, V.I. (2018). Xarchova promyslovist Ukrainy: retrospektyvnyj analiz ta suchasni problemy rozvytku [Food industry of Ukraine: retrospective analysis and modern problems of development] *Ekonomika APK: mizhnar. nauk.-vyrob. zhurn. Kyiv. No 9*, pp. 77–86. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201809077>
10. Vasylenka, N. (2013). Parytetnist mizhgaluzevyx vidnosyn ta rozshyrene vidtvorennja trudovogo potencialu v APK [Parity of intersectoral relations and expanded reproduction of labor potential in the agro-industrial complex]. *Agrarian Economics: nauk. zhurn. L'viv. derzh. agrar. un-t. L'viv. Vol. 6, no 2*, pp. 66–69. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2013_6_1-2_13
11. Gagren, F.O. (2014). Modelyuvannja parytetnosti v ekonomichnyx stosunkax mizh vyrobnykamy silskogospodarskoyi produkciyi ta pererobnyomy galuzyamy [Modeling of parity in economic relations between producers of agricultural products and processing industries]. *Productivity of agro-industrial production: scientific-practical. zb. economic sciences. Kyiv: NDI "Ukragropromproduktivnist". No 25*, pp. 91–95. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2014_25_16
12. Skotsyk, V.Ye. Parytetnist' cin, jak peredumova vidnovlennja tehničnogo potencialu sil'skogospodars'kyh pidpryjemstv. *Stalij rozvytok ekonomiky: mizhnar. nauk.-vyrob. zhurn. [Price parity as a prerequisite for restoring the technical potential of agricultural enterprises]. Sustainable economic development. Hmel'nyč'kyj. No 5*, pp. 81–89. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_5_12
13. Aleinikova, O.V. (2011). Cinovyj parytet jak instrument derzhavnogo reguljuvannja ta reformuvannja APK. [Price parity as a tool of state regulation and reform of agro-industrial complex]. *Investycii: praktyka ta dosvid: nauk.-prakt. zhurn. Kyiv: Centr. No 1*, pp. 108–111. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_1_30
14. Byvshev, R.O. (2019). Inflacyiya ta yiyi vplyv na ekonomiku Ukrainy [Inflation and its impact on the economy of Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi' nauky Ukraïny. [Bulletin of Economic Science of Ukraine]. Kyiv. No 2*, pp. 3–7. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2\(37\).3-7](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).3-7)
15. Rusanyuk, V.V. (2020). Derzhavna pidtrymka rozvytku pidpryemnytstva v agrarnomu sektori ekonomiky [State support for the development of entrepreneurship in the agricultural sector of the economy]. *Ekonomika APK: mizhn. nauk.-vyr. zhurn. [Economics of agro-industrial complex]. Kyiv. No 7*, pp. 84–90. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202007084>
16. Shmaglij, O.B. (2017). Xarchova promyslovist Ukrainy: nacionalnyj ta globalnyj vymir suchasnoyi dynamiky [Food industry of Ukraine: national and global dimension of modern dynamics]. *Prodovol'chi resursy [Food resources]: zb. nauk. prac'. In-t prod. resursiv NAAN Ukraïny. Kyiv. No 9*, pp. 90–97.
17. Varchenko, O.M. (2018). Organizacijno-ekonomichni zasady formuvannja eksportnogo potencialu olijnyx kultur v Ukraini [Organizational and economic principles of formation of export potential of oilseeds in Ukraine]. *Ekonomichnyj dyskurs: mizhnar. nauk. zhurn. [Economic Discourse. International scientific journal]. Ternopil', pp. 16–23*. Available at: <http://ed.pdatu.edu.ua/article/view/180369/180330>
18. Segeda, S.A. (2019). Tendencyi ta struktura importu agrarno-prodovol'choyi produkciyi [Trends and structure of import of agro-food products]. *Visnyk Cherkas'kogo nacional'nogo universytetu im. B. Hmel'nyč'kogo. Serija: Ekonomichni nauky. [Bulletin of Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky]. Series: Economic Sciences. Cherkasy. Vol.4*, pp. 172–190. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2019-4-172-190>
19. Kysh, L.M. (2019). Tovarna struktura eksportu ta importu silskogospodarskoyi ta prodovolchoyi produkciyi [Commodity structure of exports and imports of agricultural and food products] *Ekonomika. Finansy. Menezhment: aktual'ni pytannja nauky i praktyky. [Economics. Finances. Management: current issues of science and practice]. Vinnyčja. No 9*, pp. 78–87. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2019-9-9>

Современное состояние и тенденции формирования межотраслевых отношений в агропродовольственном комплексе Украины**Варченко О.А.**

В статье рассматриваются особенности межотраслевых отношений в агропродовольственном комплексе страны с учетом их влияния на создание добавленной стоимости по видам экономической деятельности. Доказана необходимость обеспечения принципа эквивалентного межотраслевого обмена и составляющих, способствующих наращиванию добавленной стоимости. Установлено, на протяжении 2010–2018 гг. стоимость валовой продукции сельского хозяйства в ценах отчетного года выросла в 4,6 раза, однако в сравнительных ценах 2016 наблюдается рост лишь в 1,41 раза, что является свидетельством влияния инфляционного фактора.

Определено, что доля перерабатывающей промышленности в 2010–2018 гг. в структуре валового внутреннего продукта снизилась на 5,8 %, что является неблагоприятным фактором в аспекте возможностей формирования добавленной стоимости. Произошел рост доли экспорта агропродовольственной продукции в структуре общего экспорта по сравнению с 2018 на 5 п.п., больше всего выросли поставки продукции растениеводства, произошедшее вследствие разбалансированности взаимоотношений между производителями и переработчиками сельскохозяйственной продукции.

Рассчитано, что на протяжении 2010–2018 гг. в сельскохозяйственных предприятиях валовая добавленная стоимость возросла в 6 раз, в хозяйствах населения – 3,4 раза. Обосновано, что за период исследования наблюдается рост объемов недополученной валовой добавленной стоимости субъектов предпринимательской деятельности в сфере сельского хозяйства от нарушения эквивалентности межотраслевых отношений, что усиливает кризисные процессы в отрасли.

Установлено, что в основных ценах объемы производства валовой добавленной стоимости пищевой промышленности выросли за период 2000–2018 гг. почти в 1,7 раза, а с использованием дефлятора только на 50 %. Доказано рост доли ВДС торговли в общей структуре валовой добавленной стоимости, что свидетельствует об усилении ее роли в формировании добавленной стоимости агропродовольства. Расчет изменения величины ВДВ с использованием дефлятора доказывает незначительный рост, что позволяет предположить влияние инфляционных процессов на величину показателя.

Обобщено, что для сельского хозяйства созданы неблагоприятные условия формирования валовой добавленной стоимости в результате неэквивалентности обмена с пищевой промышленностью и торговлей, что

требует введения процесса регулирования формирования валовой добавленной стоимости аграрного сектора.

Ключевые слова: межотраслевые отношения, агропродовольственная цепь, добавленная стоимость, сельское хозяйство, пищевая промышленность, торговля.

The current state and trends in the formation of intersectoral relations in the agri-food complex of Ukraine
Varchenko O.

The article considers the peculiarities of the formation of intersectoral relations in the agro-food complex of the country, taking into account their impact on the creation of value added by type of economic activity. The need to ensure the principle of equivalent intersectoral exchange and components that contribute to the increase of value added has been proved. It is established that during 2010–2018 the value of gross agricultural output in the prices of the reporting year increased 4.6 times, but in comparative prices in 2016 there was an increase of only 1.41 times, which is evidence of the impact of inflation.

It is determined that the share of the processing industry in 2010–2018 in the structure of gross domestic product decreased by 5.8%, which is an unfavorable factor in terms of opportunities for value added. There was an increase in the share of agri-food exports in the structure of total exports compared to 2018 by 5 percentage points, the largest increase in supplies of crop products, which occurred due to the imbalance of relations between producers and processors of agricultural products.

It is estimated that during 2010–2018 in agricultural enterprises gross value added increased 6 times, in households – 3.4 times. It is substantiated that there is an increase in the volume of unearned gross value added of business entities in the field of agriculture during the study period from the violation of the equivalence of intersectoral relations, which exacerbates the crisis in the industry.

It is established that in basic prices the volumes of production of gross value added of the food industry increased for the period of 2000–2018 almost in 1.7 times, and with use of a deflator only by 50%. The growth of the share of GVA in trade in the overall structure of gross value added is proved, which indicates the strengthening of its role in the formation of value added of agri-food. The calculation of the change in the value of airborne forces using the deflator proves a slight increase, which suggests the effect of inflation on the value of the indicator.

It is generalized that unfavorable conditions for the formation of gross value added due to inequality of exchange with the food industry and trade have been created for agriculture, which requires the introduction of the process of regulating the formation of gross value added of the agricultural sector.

Keywords: intersectoral relations, agri-food chain, value added, agriculture, food industry, trade.

Copyright: Варченко О.О. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

